

ביעור פירות שביעית

א. אכילה לאחר הביעור – לעניים או גם לעשירים

נתחיל את עיוננו בסוגיית ביעור פירות שביעית¹ בדרשות חז"ל בספרא. נתבונן בהן לאור השאלה היסודית שבה נחלקו הראשונים: האם הביעור הוא שלב שבו הפירות אסורים באכילה או שלב שבו האדם מצווה להפקיר שוב את הפירות.

רבי יהודה דן במתח בין הפסוק בויקרא², 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך', אשר ממנו עולה כי כולם יכולים לאכול מפירות השביעית, ובין הפסוק בשמות³, 'והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך', ממנו עולה כי פירות השביעית מיועדים לעניים (ספרא בהר פרשה א):

לך לעבדך ולאמתך, מה תלמוד לומר לפי שנאמר ובשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך, שיכול אין לי אלא פירות שביעית נאכלים אלא לעניים בלבד, מניין אף לעשירים, תלמוד לומר לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים עשירים אמורים, עבדים ושפחות אמורים, אם כן למה נאמר ואכלו אביני עמך העניים אוכלים אחר הביעור, ולא עשירים דברי רבי יהודה, ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור.

תשובתו של רבי יהודה היא שהפסוק בויקרא נאמר קודם הביעור והפסוק בשמות לאחריו. כיוון שסתירה זו כשלעצמה אינה יכולה להוליד את מושג הביעור ולהגדירו, מובן כי דברי רבי יהודה נשענים על דרשות אחרות. כמו כן, מדברי רבי יהודה עולה כי הביעור אינו שלב שבו הפירות אסורים באכילה – 'העניים אוכלים אחר הביעור'. נראה כי מטרת הביעור היא עזרה לעניים.

רבי יוסי סבור שגם העשירים אוכלים אחר הביעור. לא ברור מדבריו מהי משמעות הביעור ומה הוא מחדש ומוסיף – אם גם לאחר הביעור כולם יכולים לאכול מהפירות, אז מהי הפעולה שהאדם נתבע לעשות ומה משמעותה?

1. דינם של הפירות לאחר שהם כבר אינם מצויים בשדה. בשלב זה אדם צריך 'לבערם'.

2. ויקרא כה, ו.

3. שמות כג, יא.

אולי מטרת הביעור היא להשיב את השיויון בנגישות לפירות. שיויון זה הרי עלול להיפגע לאחר שכלו הפירות מהשדה, שכן עכשיו העני כבר אינו יכול לאכול מהשדה. לכן האדם נתבע לעשות פעולה שתמנע את הפרת השיויון: להפקיר את הפירות כך ששוב יוכלו כולם ליהנות מהם – הן הוא והן העני.

ב. הזיקה בין החיה לבהמה

נמשיך לדרשה הבאה (שם):

ולבהמתך ולחיה מה תלמוד לומר ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת, בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל, אילו כן הייתי אומר יכנוס לבהמה ותהא אוכלת לעולם מה אני מקיים ביעור פירות שביעית בפירות אדם, אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם וכשהוא אומר ולבהמתך ולחיה מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית.

המילה 'ולבהמתך' מיותרת לכאורה, שהרי ברור שאם החיה אוכלת גם הבהמה אוכלת, ולכן מילה זו נדרשת: היא נכתבה כדי להקיש בין החיה לבהמה וללמד ש'כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית'.

ניתן להבין את ההיקש בין החיה לבהמה בשני גוונים:

הראשון, יכולת החיה לאכול היא רק בגדר 'סימן'. התורה אוסרת על האדם לנצל את יכולתו לאגור את הפירות וליהנות מהם על ידי האכלת בהמתו לאחר שכבר אינם מצויים בשדה. מותר לו ליהנות מהם רק כל עוד הם מצויים בשדה וגם חיה יכולה לאכלם. מטרת הדין לפי הסבר זה אינה דאגה לחיה.

השני, יכולת החיה לאכול היא סיבת הדין. לאחר שכלו הפירות מן השדה נפגע האיזון והחיה כבר אינה יכולה ליהנות מהם. לכן האדם מצווה להשיב את האיזון – להוציא את הפירות מביתו ולאפשר לבהמה ולחיה לאכלם. לפי הסבר זה משמעות הדרשה דומה לאופן בו הסברנו לעיל את דברי רבי יוסי⁴.

4. נפק"מ אפשרית בין שתי האפשרויות היא במחלוקת על "בין הכיפין ובין השיצין" (פסחים נב:) – כאשר יש פירות בשדה אבל החיה לא יכלה להגיע אליהם. מצד אחד העונה עוד לא נגמרה ולפי זה נתיר לבהמה

ג. שיוויון באכילת הפירות או הגבלת זמן האכילה

שתי הדרשות הקודמות הניחו את עצם דין הביעור כנתון, ולכן קשה היה לראות בהן מקור לעצם הדין. הדרשה הבאה שונה וייתכן שהיא המקור לדין (שם פרשה ב):

(ד) מן השדה תאכלו את תבואתה - כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מתוך הבית, כלה מן השדה כלה מן הבית.

ייתכן וכוונת הדרשה לאסור את הפירות לאחר הביעור, ולא רק לייעדם לאכילה לעניים וכדומה. אין כתובת מסוימת לביעור אלא רק 'כלה מן הבית'. נראה כי הדרשה מאפיינת את אופי האכילה המותרת, אכילה מהשדה, 'מן השדה תאכלו את תבואתה'. כל זמן שהפירות בשדה, גם אם אדם אוכלם בביתו עדיין ניתן להסתכל על אכילתו כ'אכילה מהשדה' שבמקרה נעשית בבית. אולם לאחר שהפירות כלו מהשדה הוא אוכל בזכות יכולתו לאגור ולאסוף את הפירות. אכילה זו כבר אינה בגדר אכילת ארעי, אכילה של אדם עני, אלא אכילה המבטאת בעלות על השדה והפירות, כדרך אדם האוסף פירותיו ואוגרם.

מהדרשה הבאה שנלמד עולה הבנה דומה. נלמד את פירושם של חכמים לפסוק 'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו' (שם פרשה ג):

וחכמים אומרים אין ספחים אסורים מדברי תורה אלא מדברי סופרים, אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו, אמרת לנו לא תזרעו ומה שאנו אוספים אין מכנסו לקיום אמרת לנו בערוהו ומה אנו אוכלים מן הביעור והילך.

גם מדרשה זו עולה הבנה של הביעור כהגבלת זכות האכילה מהפירות - איסור על אגירת הפירות, 'ומה שאנו אוספים אין מכנסו לקיום אמרת לנו בערוהו'.

נסכם את השלב הראשון ונשוב לשאלה שבה פתחנו, האם הביעור הוא הפקר או איסור אכילה: מהדרשה הראשונה עולה הבנה של הביעור כפעולה שמטרתה ייעוד הפירות לאכילת העניים, או השבת השיוויון בזכות לפירות למקומו. מהדרשות השלישית והרביעית לעומת זאת נראה יותר שעניין הביעור הוא הגבלת זכות האכילה⁵.

לאכול, אך לפי האפשרות שצריך שתהיה לחיה אפשרות אכילה, ב"בין הכיפין והשיצין" היא מנועה מלאכול וצריך לבער.

5. כמובן, כל דעה בראשונים יכולה לפרש את כל הדרשות כשיטתה. כוונתנו רק לעולה מקריאה ראשונית

ד. שיטת הרמב"ן: הפקר

כאמור, שאלת משמעות ההפקר ואופיו עומדת במוקד מחלוקת ראשונים יסודית. הרמב"ן סבור שהביעור הוא הפקר ולא איסור אכילה (ויקרא כה, ז):

וענינו, שיכלה הפירות אחר זמן מביתו להפקירן, והוא ביעור שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום. ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם, ולא מנו חכמים במשנה (סוף תמורה) פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם.

והנה, יש משניות⁶ וסוגיות שמהן עולה בבירור כי הפירות אסורים באכילה. מקורות אלו עוסקים לדברי הרמב"ן במקרה בו האדם לא קיים את חובת ההפקרה (שם):

אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלן, אסורין הם באכילה לגמרי, וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין. ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא.

בהמשך מעלה הרמב"ן אפשרות שעצם דין ביעור הוא מדרבנן והדרשות שראינו הן אסמכתא בעלמא (שם):

ואולי אפילו הביעור כולו חומר מדברי סופרים, והברייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא מדרבנן.

הרמב"ן אמנם מסתפק בשאלה אם עצם דין ביעור הוא מהתורה או רק תקנה אך ודאי לו שדברי רבי יהודה כי 'העניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים' הם מדרבנן, אף שמפשט הדרשה נראה שרבי יהודה בא ליישב את סתירת הפסוקים. את המושגים עניים ועשירים מפרש הרמב"ן אחרת: העשיר הוא בעל השדה והעניים הם אחרים שזוכים בפירות מההפקר. רבי יהודה אוסר אפוא רק על בעל השדה לאכול מהפירות לאחר ההפקר. טעם האיסור לפי הרמב"ן הוא גזירה שמא יחשדו שלא הפקיר, כך שדברי רבי יהודה אינם משקפים הבנה מהותית של הביעור כצדקה ודאגה לעני (שם):

בדרשות.

6. ראה למשל שביעית ט, ה.

וכן שנינו (שביעית פ"ט מ"ח) העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא העשירים דברי ר' יהודה, רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור. ופירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר, ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהם בהפקרם, ורבי יהודה אסרן להם מדבריהם מפני חשד, ורבי יוסי מתיר והלכה כדבריו.

ה. משמעות ההפקר הכפול

הבנה זו של הרמב"ן מעוררת קושי רב: מהי מטרת אותו הפקר? מדוע אדם מצווה להפקיר את הפירות פעמיים, פעם אחת בשעת היותם בשדה ובאילן ופעם שנייה בשעת הביעור?⁷ אם אכן הביעור מדרבנן, מדוע תקנו זאת חכמים?

ייתכן שמטרת ההפקר היא דאגה להשבת השיוויון בזכות לפירות. לפני שהפירות כלים מהשדה זכות כולם שווה עקרונית – כולם יכולים לזכות בפירות מהשדה. אולם לאחר שהפירות כלו נוצר פער: רק אנשים שאספו את הפירות בזמן יכולים ליהנות מהם. כדי למנוע פער זה תקנו חז"ל להפקיר את הפירות.

הבנה זו במטרת הביעור מתעצמת מכך שהיה פשוט לרמב"ן שדברי רבי יהודה, עניים אוכלים ולא עשירים, הם מדרבנן – מאחר שמטרת הביעור היא השבת השיוויון וזכות כולם בפירות, מדוע שהביעור יאסור על מישהו ליהנות מהם?

הבנה שונה של טעם התקנה עולה, אולי, מדברי הרב קוק ב'שבת הארץ'. נתבונן תחילה בחידוש גדול העולה מתחילת דבריו (פרק ז הלכה ג):

יש מי שאומר שכל עיקר מצוות ביעור מדרבנן הוא, ומן התורה אינו מחויב לא לבער ולא להוציא מן הבית, אלא שאסור לשומרן ולהחזיקן לעצמו. וכשבא אדם מישראל לאכלן אינו רשאי למנוע אותו מהן, משום מצוות השמטת הפירות. ובאו

7. קושי זה מתעצם לאור דברי הירושלמי הבאים (ט, ד): "קפודקאי דציפורין שאלין לרבי אימי: בגין דלית לאילן עמא רחים ולא שאל שלם, איך צורכה מיעבד? (אין לנו חברים או קרובים במקומנו שנוכל לסמוך עליהם שלא יזכו בפירות אם נפקיר בפניהם, ומה נעשה?) א"ל: כד תיחמון ריגלא צלילא תיהוין מפקון לשוקא ומבקרין ליה וחזרין וזכיין ביה (חכו שתכלה רגל מהשוק ואז תוציאו את הפירות לשוק ותפקירו אותם שם)". מהי מטרת הפקר שכזה? אם אדם זוכה בעצמו בפירות ומותר לו אפילו לדאוג שכך יהיה, מה מטרת ההפקר?

חכמים ותקנו שיוציאו אותם מן הבית בזמן שכלו הפירות מן השדה. ואסמכינהו על המקרא שכתוב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול.

ניתן להבין שמצוות ההפקר חלה רק כל זמן שהפירות מחוברים, אך לאחר שזכה בהם האדם – הפירות בבעלותו ככל הפירות, וודאי שיכול למנוע מאדם אחר לאכלן. אך מדברי הרב ברמב"ן מתחדשת הבנה אחרת: גם לאחר הזכייה בפירות אסור לאדם לשמור אותם לעצמו בלבד. בהמשך דבריו מסביר הרב קוק מדוע חכמים היו נכונים להסתפק בהפקר לאחר שכלתה רגל מן השוק וכדומה (שם):

מפני שלדעה זו עיקר הדבר מדרבנן, והם אמרו שבכל אופן שיקיים שיהיו הדברים ניכרים שהם פירות שביעית ושהוא אסור להתנהג בהם בדרך חול, על ידי מעשה ההפקר של הביעור או ההוצאה לרשות הרבים, אפילו בזמן שאין הרבים מצויים שם – יצא בזה ידי חובתו, ומקיים את המצוה ופירותיו מותרין לו אחר כך.

כלומר, הביעור אמור להשפיע על האדם המפקיר, ולחזק אצלו את התודעה שאלו פירות קדושים שאסור להתנהג בהם בדרך חול. הביעור אמור להשפיע על ההתנהגות של האדם בפירות במשך כל השנה, לפני ההפקר ולאחריו.

ניתן ללכת בדרך דומה אך מעט שונה. הביעור אמנם אמור להשפיע על האדם, אך מדוע קבעו חכמים שאדם יפקיר שוב דווקא לאחר שכלה הפרי מהשדה? אולי משום שדווקא אז, כאשר רק לאדם שאגר ואסף יש פירות ואחרים אינם יכולים להשיגם, חששו חכמים שאכילת האדם תבטא בעלות ותשכיח ממנו את קדושת הפירות, את היותם הפקר. לכן תקנו חכמים דווקא בשעה זו שאדם יוציא את הפירות מביתו ויפקירם שוב, דבר שישוב ויחייה בקרבו את ההבנה שהפירות קדושים ומופקרים, ואכילתו תהיה 'אכילה מהשדה', אכילת ארעי ולא אכילת בעלים. אין כאן סימן היכר חיצוני שניתן בנקודת זמן אקראית, אלא פתרון מהותי לבעיה שעשויה להיווצר דווקא בשלב מסוים: ההפקר מזכיר לאדם את קדושת פירותיו בשעה שהוא עלול לשכוח זאת.

ו. חלוקת פירות לפני הביעור

ראייה זו של הביעור כהפקר עולה גם מפשטות המשנה וביתר שאת בתוספתא. המשנה אומרת (ט, נ):

מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד.

ובתוספתא (ה, ב):

מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו, ומוציא ומניח על ביתו ואומ' אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול, חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו.

מה היחס בין המשנה לתוספתא? ניתן להבין שהתוספתא כולה מפרטת ומפרשת את המשנה. המשנה לימדה כיצד מבערים – מחלקים מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד. חלוקה זו היא היא הפקר הפירות וביעורם. לאור פירוש זה גם המשך התוספתא, 'ומוציא ומניח על ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול', הוא חלק מפירוט דברי המשנה 'מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד'.

ייתכן לראות בהגדרה זו של הביעור וההפקר, חלוקת מזון שלוש סעודות לכל אחד ואחד, הגבלה של היכולת לזכות בפירות לאחר הביעור: מותר לאדם לזכות לאחר הביעור בפירות המספיקים לו לאותו היום בלבד. רק זו היא הבעלות המותרת לאחר הביעור. אולם הגבלה זו קשה בלשון התוספתא האומרת רק 'חוזר ומכניס לתוך ביתו', ומשמע שיכול לזכות בכל הפירות שנשארו ולא רק במזון שלוש סעודות.

ואכן, מדברי הראשונים נראה כי רק המשפט 'מחלק מהן לשכניו ולקרוביו' הוא פירוש לדברי המשנה 'מחלק מזון שלוש סעודות'. המשך התוספתא, 'ומוציא ומניח על ביתו ואומר...' הוא שלב אחר. יותר מכך: שלב זה הוא הביעור עצמו, ההפקר, והחלוקה שבה עסקה המשנה היא שלב מוקדם יותר. כך למשל כותב הרא"ש בפירושו למשנה (שם):

מחלק מזון ג' סעודות לכל אחד - מבני ביתו ואח"כ יבער, כדתניא בתוספתא: מי שיש לו פירות שביעית והגיעה שעת הביעור מחלק מהם לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו.

החלוקה היא מעין 'היתר' לפני הביעור – לפני שאדם יתחייב לבער ולהפקיר את הפירות לכל, מותר לו למהר ולתת את הפירות במתנה לקרוביו וחבריו – ולא הביעור עצמו.⁸

8. ייתכן ומדברי הרמב"ן בפירושו לתורה עולה הבנה מעט שונה, ולפיה החלוקה היא חלק מתהליך הביעור וההפקר ולא רק שלב קודם לביעור. הרמב"ן מתאר שם את החלוקה כחלק מתהליך הביעור.

ז. שיטת הרמב"ם: איסור אכילה

הרמב"ם חולק על שיטת הרמב"ן, וסבור שהפירות נאסרו באכילה לאחר הביעור ושעל האדם לבער את הפירות מהעולם (שמיטה ז, א):

פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כ"ז שאותו המין מצוי בשדה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כ"ז שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית וזהו ביעור של פירות שביעית.

כיצד הרי שהיו לו גרוגרות שביעית בתוך ביתו אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה, כלו התאנים מן השדה אסור לאכול מאותן שבבית אלא מבער אותן.

היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד.

ניתן להבין ברמב"ם כי מותר לאנשים שמקבלים את מזון שלוש הסעודות לאכול ממנו גם לאחר שהגיעה שעת הביעור. דברים אלו קשים לכאורה: הרי לאחר שהגיעה שעת הביעור הפירות אסורים באכילה! מה מתיר לאנשים שקבלו את הסעודות ליהנות מהן לאחר שעת הביעור? קושי זה הוביל חלק מהמפרשים לפרש ברמב"ם שבאמת כוונתו לחלוקה לפני שעת הביעור, ורק אז מותר ליהנות משלוש הסעודות. אולם, הרדב"ז דן באפשרויות השונות, ובפירושו הראשון התיר למקבלי הסעודות בשעת הביעור ליהנות מהן גם לאחר שהגיעה שעת הביעור.

ננסה להעמיק עוד בהבנת הרמב"ם. נראה כי ביעור פירות השביעית שונה מדינים אחרים בתורה של שריפה או קבורה. היה ניתן להבין את מצוות הביעור כמצווה עצמאית – משלב מסוים האדם מצווה לשרוף ולבער את הפירות מהעולם; אולם נראה כי הביעור הוא רק תוצאה של הגבלת זכות השימוש בפירות העומדת בבסיס הדין⁹. ובדומה להסברנו לעיל בדרשת הספרא – על האדם לאכול את הפירות בעונתם בלבד, 'אכילה מהשדה', ואסור לו לאסוף ולאגור. אכילה מחוץ לעונה היא אכילה שבה האדם משתלט ומפיק מהפירות מעבר למצבם הטבעי. זמן הביעור הוא אפוא גבול וסוף לזכות

9. ואולי הביעור הוא אכן רק דין דרבנן, סייג שמא יעבור על האכילה שנאסרה מהתורה.

השימוש בפירות. ביטוי לתפיסה זו, שהביעור אינו מצווה עצמאית אלא תוצאה של גבול זכות השימוש בפירות, ניתן למצוא בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל על אופן הביעור. נראה מדבריו שהאכילה היא חלק מהותי מהביעור: "היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלוש סעודות לכל אחד ואחד... ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד". דרך המלך של הביעור כסוף זכות השימוש בפירות היא אכילתם – על ידי האדם עצמו או על ידי חלוקת שלוש סעודות לאחרים. רק אם לא מצא מי שיאכל עליו לשרוף באש¹⁰, אבל עיקר הדין אינו השריפה אלא קץ האכילה.

ח. האם קדושת הפירות נשארת לאחר הביעור?

מה מעמד הפירות לאחר שעת הביעור? האם הם עדיין בקדושתם¹¹?

המהרי"ל דיסקין¹² תולה שאלה זו במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן. לדבריו, לפי הרמב"ם הסבור שיש לבער את הפירות בשריפה הפירות כבר אינם קדושים – הרי אסור להפסיד פירות הקדושים בקדושת שביעית, ולא ייתכן שתהיה מצווה לשרוף אותם. לעומת זאת, לפי הרמב"ן הסבור שעניין הביעור הוא הפקר בלבד, הפירות עדיין בקדושתם¹³.

10. ייתכן ודברים אלו יוכלו לסייע ביישוב השאלה מדוע ביעור הפירות לא נשנה ברשימת הנשרפין והנקברין המופיעה במשנה בתמורה ז, ד.

11. יכולות להיות לשאלה זו מספר השלכות: אם הפירות כבר אינם קדושים, אולי יהיה מותר לסחור בהם ולמכור אותם לגוי. זאת אם נבין את הביעור כאיסור אכילה בלבד. כמו כן, הדמים לא ייתפסו בקדושת הפירות שבטלה; חובת הביעור על דמי שביעית תחול דווקא על דמים שהתקבלו עבור מכירת פירות לפני שעת הביעור.

12. ספר השמיטה פרק ט הערה 3.

13. אולם הר"ש והרא"ש הבינו כרמב"ן ובכל זאת משמע מדבריהם שהקדושה בטלה אחרי הביעור. המשנה (ט), (ז) אומרת שמותר להנות בתבן וקש של שביעית משתרד רביעה שניה, ומסביר הרא"ש: "דגדולה מזו שנינו כל שאינו אוכל מיוחד לאדם עושים ממנו מלוגמא לאדם ולא לבהמה משום הפסד וכ"ש שריפה, ודין איסור זה מותר מן הביעור ואילך". כלומר, עד רדת הרביעה היה אסור לעשות מן התבן והקש מלוגמא לבהמה משום הפסד, אבל אחרי הביעור מותר. הדרך הפשוטה להבין זאת היא שאחר הביעור פוקעת הקדושה. כמובן שיש בהבנה הזו חידוש גדול. גם השערי צדק (יט, ו) סבר כרמב"ן אך כתב שראוי להחמיר כרמב"ם ולשרוף את הפירות. ולכאורה יש כאן חומרא דאתי לידיה קולא, הרי לרמב"ן שאינו מחויב בכך עובר

דברי המהרי"ל אמנם מובנים מאוד ברמב"ן – מגמת הביעור היא חיזוק המגמה היסודית של שיויון בזכות לפירות, 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', ואיך ייתכן שדבר שבא לחזק את המגמה היסודית יגרום לביטול קדושת הפירות? אולם ברמב"ם נראה אחרת מדברי המהרי"ל. כאמור, הביעור הוא בעיקרו הגבלת זכות האדם בפירות, ונובע מכך שהותר לאדם להפיק תועלת מהפירות רק בעונתם, ולא לאגור ולאסוף אותם וליהנות מהם לאחר עונתם. הביעור בפועל הוא רק תוצאה של איסור השימוש. מאחר שכך, נראה כי גם שאר השימושים בפרי נאסרו ולא האכילה בלבד. וכן אין סיבה להניח שקדושת הפירות בטלה ופקעה, וסביר יותר שהפירות עדיין בקדושתם, שהרי קדושתם היא זו שמחייבת את אי-השימוש בהם לאחר עונתם.

אם הפירות עדיין בקדושתם, איך נסביר את ההיתר לשרפם? הרב קוק מתרץ (שבת הארץ ז, ג):

אלא שלדעה הראשונה באה מצוות הביעור מן התורה והוציאה מן הכלל את הפירות שלאחר הביעור, שמצוותן דוקא בשריפה או באיבוד.

לפי תשובה זו מצוות הביעור מתירה את איסור ההפסד. אולם לאור דברינו לעיל, שעיקר מצוות הביעור הוא איסור האכילה והשימוש והביעור הוא רק תוצאה צדדית, נענה תשובה אחרת: איסור ההפסד תלוי ביעוד האכילה, 'לאכלה ולא להפסד', ומאחר שהפירות אסורים באכילה הם אינם אסורים עוד בהפסד. היה ניתן אולי לטעון טענה דומה לגבי איסור הסחורה הנדרש בצורה דומה, 'לאכלה ולא לסחורה', ואם הפרי כבר אינו עומד לאכילה אולי הוא מותר לסחורה. אולם הדברים שונים: הביעור הוא סוף זמן השימוש בפירות, ואם האכילה נאסרה קל וחומר ששאר השימושים ייאסרו. היתר ההפסד הוא אפוא היתר נקודתי שאינו מלמד על הפקעה כוללת של קדושת הפירות.¹⁴

בהפסד. וצריך להבין גם לדבריו שלאחר זמן הביעור פוקעת הקדושה מן הפירות ואין בעיה לשרפם גם לדברי הרמב"ן.

14. שמא אפשר להציע דרך אחרת: הביעור אכן אינו מצווה עצמאית העומדת בפני עצמה, אך הוא גם אינו תוצאה של איסור האכילה, אלא חלק מהיסוד העקרוני של הגבלת זכות השימוש בפירות. התורה אסרה כאמור על אסיפת הפירות ואגירתם מעבר לעונתם. לעיל הסברנו כך את איסור האכילה, ואת חובת הביעור ראינו כתוצאה צדדית, אולי כסייג; אך ייתכן שאותה מגמה יסודית אוסרת גם על עצם החזקת הפירות ומחייבת את האדם לבערם – 'כלה מן השדה כלה מן הבית'. דרך זו יכולה להסביר את ההיתר למקבל שלוש

ט. שיטת הראב"ד: ביעור בשני שלבים

לראב"ד שיטה הממזגת את שתי הדרכים (השגות הראב"ד שם, ג):

א"א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם, ואולי הוא סובר כי החילוק של ג' סעודות הוא גמר הביעור, ואינו כן, אלא בשיכלו פירות העיר ותחומיה מוציאים כל אדם מה שבבתייהם ומביאים אותם לאוצר ליד ב"ד, והם מחלקים לכל אדם שלש סעודות כדי לשבת וכן בכל יום ויום עד שיכלו, ואם אין שם אוצר ולא ב"ד מחלקין מוציאים לשוק ומפקירן ואף הוא יכול לחזור לזכות בהן ככל אדם. ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ, ביהודה מכל ארץ יהודה ובגליל מכל הגליל ואחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד.

לדברי הראב"ד יש שני שלבים בביעור. בשלב הראשון, לאחר שכלו הפירות מתחום העיר, הוא מאמץ את תפיסת הרמב"ן – ביעור כהפקר בלבד. בשלב השני, לאחר שכלו הפירות מכל הארץ, הוא מאמץ את תפיסת הרמב"ם – ביעור כאיסור אכילה ושריפה. נראה כי אמות המידה שנקבעו לכל שלב אכן מתאימות וקשורות למגמות השונות: מגמת ההפקר באה כאמור לתקן את חוסר השיויון שנוצר לאחר שכלו הפירות מהשדה, שרק מי שאסף יכול ליהנות מהם ולא אחרים, לכן אמת המידה שנקבעה היא הנגישות לפירות בעיר. המגמה השנייה קובעת כאמור את סוף זכות השימוש בפירות, בעונתם בלבד ולא אסיפה, אגירה ושימוש לאחר עונתם. אמת המידה שנקבעה למגמה זו היא קיום הפירות בארץ כולה, דבר המגדיר את עונת הפרי באותו מקום.

הראב"ד הבין שהמשנה, 'מחלק מזון שלש סעודות', עוסקת רק בשלב הראשון, שלב ההפקר והחלוקה. וזו השגתו על הרמב"ם: לדבריו, שיש רק שלב אחד בביעור ובו הפירות נאסרים וחובה לבערם, כיצד תסביר את חלוקת הסעודות ואת ההיתר ליהנות

הסעודות בשעת הביעור לאכול מהן לאחר הביעור: התורה הגבילה את האגירה והאסיפה מעבר לעונה, כחלק מהגבלת בעלות והשתלטות על הפירות, דברים שאינם שייכים באדם המקבל מזון שלוש סעודות ואוכלן כעני ולא כבעלים. לפי דרך זו מובן מדוע ההפסד מותר – התורה מצווה ישירות על הביעור, 'כלה מן הבית', ומצווה זו עומדת כנגד איסור ההפסד כדברי הרב קוק. גם לפי דרך זו נראה שנאסרו כל השימושים בפירות, שכן מהות הדין היא הגבלת זכות השימוש בפירות לעונתם בלבד. וכן נראה שהפירות עדיין בקדושתם מעבר להיתר הכילוי.

מהן לאחר שעת הביעור? הראב"ד הבין שבשלב השני, הקובע את סוף זכות השימוש בפירות, אין מקום להיתר מיוחד של חלוקת שלוש סעודות והנאה מהן לאחר סוף זמן השימוש. איש אינו מורשה להפיק הנאה מפירות השביעית לאחר שעונתם הטבעית הסתיימה.